

KALAALLIT DANMARKIMIITTUT ANGAJOQQAATUT PIGINNAASAANNIK MISISSUINEQ

- KALAALLIT MEERARTAANNIK PINNGITSAALIISUMMIK ARSAARINNINNERNUT ATATILLUGU ANGAJOQQAATUT PIGINNAASANUT MISISSUUTINIK KULTURIMUT NALEQQUSSAGAANNGITSUNIK ATUINEQ

AALLAQAASIUT

Kommunit Danmarkimi kalaallit meerartaannik pinngitsaaliisummik arsarinninnissamut tunngaviumik misissuigaangamik, pingaarnertut angajoqqaatut piginnaasanik misissueriaatsit arlallit, najoqqutarisat arlallit naapertorlugit saaffigisanut naleqqussagaannginnertik pissutigalugu, siunertamut tamatumunnga atorsinnaangitsut atorneqartarput. Tamanna tunngavigalugu angajoqqaat kalaallit misissueriaatsimi ima annikitsigisunik angusaqarsinnaapput ass. ilumut eqqortuunera uppersineqanngitsumik avatangiisinik paasinnissinnaassutsikkut piginnaasakitsutut inerniliivigineqarsinnaallutik.

Taama kukkusumik naliliisinaanerit ajornerpaaffianni meeqqap pinngitsaaliisummik arsarinnissutaanissaanut tunngavileeqataasinnaammata, meeqqanut angajoqqaanullu annertuumik kinguneqarsinnaapput.

Allakkiaq naapertorlugu- soorlu silassorissutsimik misissuinerit pisumi aalajangersimasumi kulturilluunniit arlaanni suliarineqarlutillu misilinneqarsimasut, inuiaat kulturilluunniit allat akornanni silassorissutsimik uuttuinnermi imaaliallaanaq atorneqarsinnaannginnerat ilisimaarilluarneqarpoq.

Tamanna tunngavigalugu pinngitsaaliisummik arsarinninnernut atatillugu uuttuutitut atorneqartunik isornartorsiuneq pimoorunneqartariaqartutut Instituttimit naliliivigineqarpoq.

Danmarkimi meeqqanut allanut 1 %-inut angerlarsimaffiup avataanut inissinneqarsimasunut sanilliullugit, meeqqat Kalaallit Nunaanni inunngortut 7%-ii, meeqqallu angajoqqaavisa minnerpaamik arlaat Kalaallit Nunaanni inunngortut 5%-ii, angerlarsimaffiup avataanut inissinneqarsimapput.¹

Allakkiami pinngitsaaliisummik arsarinninnerup naapertuunera taamaannginneraluunniit isummerfigineqanngilaq. Uagut *suliamik ingerlatsineq* pinngitsaaliisummik arsarinninnermik *kinguneqartitsisoq* qitiuttipparput.

Pinngitsaaliisummik arsarinninneq, Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqaatigiissut (EMRK) imm. 8 naapertorlugu, ilaqutariittut inuunissamut pisinnaatitaaffeqarnermut annertuumik

iliuseqarnerummat, suliamik ingerlatsinerup aalajangiinissamut piukkunnartumik tunngavissiiinissaanik qulakkeerinissaq aalajangiisuusaaq.

...

Allakkiami misissueriaatsinik atorneqartunik nunat tamalaat akornanni maanilu isornartorsiuneq pingaarnertut sammivarput. Meeqqanut tunngatillugu tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit misissuillutillu naliliisartut pisariaqaritanik piginnaaneqarnerisa – tamatumunngalu atatillugu kulturit akimorlugit tarnip pissusaanik misissueriaatsimillu ilisimasaqarnissaasa pingaaruteqassusaa erseqqissarparputaaq. Tamatuma peqatigisaanik oqaatsitigut aporfeqarnerup nammineq suliaq paasilertorumaallisissinnaammagu kukkusumillu inerniliinermik kinguneqartissinnaammagu, tamanna naapertuuppat oqalutseqarsinnaanerup neqeroorutaanissaata pingaaruteqassusaa maluginiarparput. Kiisalu suliani kalaallit meerartaannut tunngasuni meeqqap oqaatsiminik, kulturiminik kinaassutsiminillu attassiinnarsinnaanissaata immikkut eqqarsaatigineqarnissaa erseqqissarparput.

Allakkiaq ilisimatusartunit, pisortaqaarfinit iliuseqartussaniillu allanit naapertuuttunit isummorsorfigineqarluni suliarineqarpoq. Ajornartorsiut peqatigiiffimmit Mentor Immanuel-imit maluginiaqquneqarpoq.

KALAALLIT MEERARTAANNIK INISSIISARNEQ

Kalaallit ilaqutariit Danmarkimi najugallit, Danmarkimi ilaqutariinnut allanut sanilliullutik meeqqamik angerlarsimaffiup avataanut inissineqarnerat misigigajunneruaat. Taamaalillutik 2019-ip naalernerani Danmarkimi meeqqat allat 1%-iinut sanilliullugit, meeqqat inuusuttullu Kalaallit Nunaanni inunngortut 7%-ii minnerpaamillu meeqqat angajoqqaavisa arlaat Kalaallit Nunaanni inunngortut 5%-ii, angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimapput.²

2021-imut Aningaasanut Inatsimmi Inissiisarnermik tamatumalu kingorna Danmarkimi meeqqat kalaallit inissineqartut qanoq ingerlanerannik misissuinermut atugassanik aningaasanik illikartitsisoqarpoq.

Tamanna tunngavigalugu kalaallit Danmarkimiittut meerartaat angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimasut pillugit misissuineq nuna tamakkerlugu misissuinernik ingerlatsvimmit VIVE-mit 2022-imi maaji qaammat tamanut saqqummiunneqarpoq.³

KALAALLIT DANMARKIMIITTUT ILAQUTARIITTUT INUUNISSAMUT PISINNAATITAAFFEQRNERAT

Pingitsaaliissummik arsaarinninnermi nalinginnaasumik ilaqutariittut inuunissamut pisinnaatitaaffik

Ilaqutariittut inuunissamut pisinnaatitaaffik angajoqqaat meeqqallu ataatsimoorinissamut pisinnaatitaaffiat inuttut pisinnaatitaaffiup iluani toqqammaviuvoq, ilaatigut Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqtigiissummi imm. 8-mit illersugaavoq. Pisortaqarfiit ass. pingitsaaliissummik meeqqamik arsaarinninnikkut, meeqqat angajoqqaallu ataatsimoorinissaannik killiliisumik imal. akornusiisumik aalajangiigaangata, ilaqutariittut inuunissamut pisinnaatitaaffimmut akuliuttoqartarpoq. Tamanna akuliunnerup inatsimmut naapertuunnissaata, pivusorsortumik siunertaqarnissaata siunertamullu naleqquttuunnissaata piumasaqaataanerannik isumaqarpoq. Ilaqutariinnik avisaartitsineq annertuumik akuliunnerusoq, taamaammat akuliunneq taamaattoq isumatusaernerullutillu pingaaruteqarqisunik meeqqap soqutigisaanik aallaaveqartunik tunngaveqassasoq, Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami eqqartuussiviup arlaleriarluni oqaatigaa.

Meeqqap pingitsaaliissummik arsaarinnissutaanissaa aalajangerneqarpat, meeqqap pingitsaaliissummik arsaarinnissutaasup sumut inissinneqarnissaanik pisortat naliliinissaannut sakkortoourjussuarnik piumasaqaateqarpoq. Tamanna meeqqamik pingitsaaliissummik arsaarinninnerup tunngaviumik utaqqiisaagallartumik iliuusaanerannik pissutsillu akuerippassuk atorunnaarsitassamik patsiseqarpoq. Taamaammat pisortaqarfiit meeqqap angerlarsimaffiup avataanut inissinneqarnermini oqaatsiminik, kulturimik, upperisaminik kinaassutsiminillu attassiinnarsinnaanissaata sulissutiginnissaanut pisussaaffeqarput.⁴

Assersuutigalugu ilaqutariit kalaallit meerartaat ilaqutariinni paarsisartuni danskini, kalaallisut oqalussinnaanngitsuni inissinneqarpat, tunngaviumik meeqqap inunnguutiminik oqaasii inerisarneqarlutillu attatiinnarneqarsinnaanngillat. Tamanna meeqqap meeqqamut danskimut angerlarsimaffiup avataanut inissitamut sanilliullugu – angerlarsimaffiup avataanut inissinneqarnermini angajoqqaaminut attaveqaannarsinnaanermut meeqqallu angerlartinneqarsinnaaneranut tunngatillugu, inissinerup meeqqap angajoqqaallu ilaqutariittut inuunissaannut ajornerujussuarmik atugassiilluni akuliunnerunerannik kinguneqassaaq. Takuuttaa immikkoortoq kalaallinik Danmarkimiittunik nunap inoqqaavisut illersuinnermut tunngasoq.

Arsaarinninnermi eqqartuussinerit eqqortumik ingerlanneqarnissaannut qularnaveeqqusiineq

Eqqartuussinerit eqqortumik ingerlanneqarnissaannut qularnaveeqqusiinerit ilaqutariittut inuusinnaanermut pisinnaatitaaffimmit qulakkeerisarputtaa. Tamanna aalajangiiniarnermi ilaqutariittut inuusinnaanermut akulerunnermik kinguneqartup naapertuunnissaanik soqutigisaanillu imm. 8-mit illersorneqartunik naapertuuttumik ataqqinninnissaanik isumaqarpoq. Pingitsaaliissummik arsaarinninnissamik aalajangiinissami naalagaaffiit ilaasortaasut pingaaruteqanngitsuumngitsumik naliliisinnaatitaammata, isumaqtigiissummut tunngatillugu aalajangiineq nalinginnaasumik pinnani akerlianilli aalajangiiniarneq apeqqusiisarpoq.⁵

Eqqartuussinerit eqqortumik ingerlanneqarnissaannut qularnaveeqqusiinerit pisortaqarfiit/pisortat aalajangiinisamut naammattumik tunngavissaqarnissaannut piumasaqaat ilaatigut nassataraa. Ass,

nakorsat tarnillu pissusaannik immikkut ilisimasallit naliliinerinik pissarsiniartoqarsimanersoq, pisortallu aalajangiisussat suliaq sukumiisumik ilisimasaqarfigineraat, ilaqtariit meeqqallu qanoq inissisimanerat pillugu nalunaarutinik pissarsiniartoqarsimanersoq, Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Eqqartuussivimmit (EMD) misissorneqartarpoq.⁶

Tarnip pissusaanut tunngatillugu naliliinerit, meeqqap pinngitsaaliissummik arsaarinnissutaanissaanut aalajangiinermi tunngaviusussat naleqqutinngippata aalajangiinermilu tunngavigisami pingaarutilittut ilaappata, tunngavigisag naammangimmat, ilaqtariittut inuunissamut pisinnaatitaaffimmik innarliinerusinnaavoq.

Immikkoortitsinerup inerteqqutaanera

Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqatigiissut (EMRK)- ilaatigut inuiaassuseq, ammpip qalipaataa imal. inuiattut ikinnerussuteqarneq pissutigalugit assigiinngisitsinermut illersuutaavoq. Aalajangersagaq tamakkiisuunngilaq nunallu inoqqaavinik assigiinngisitsinermut tunngassuteqarsinnaassallunissaaq.

INUIT PISINNAATITA AFFII PILLUGIT EUROPAMI EQQARTUUSSIVIMMI (EMD) EQQARTUUSSUT

Suliami *D.H. med flere mod Tjekkiet*⁷ tarnip pissusaanik paasiniaanermi periaatsinik atuinerup kingunerisaanik Tjekkiiami meeqqat atuarfimmi immikkut atuartitsiviusumi inissinneqarsimasut amerlanersaannik romanit aallaaveqarneraaneq, immikkoortitsineroq EMD oqaaseqaateqarpoq. Atuartut ilikkagaqarsinnaassutsimik ajornartorsiuteqarneq, tarnip pissusaanik paasiniaalluni misissuieriaaseq atorlugu paasineqartoq tunngavigalugu toqqagaapput. Paasiniaanermi periaatsit atorneqartut innuttaasut amerlanersaat tunngavigalugit suliarineqarsimapput, taakkunanilu romat atugaat immikkut ittut eqqarsaatigineqanngillat. Aaqquissuussinerup tamatuma romat meerartaasa klassini ilikkagaqarsinnaassutsimik ajornartorsiutilinnik meerartalinni inissinneqarnerat, taamaalillutillu atuarsimasassanik ajornaallisakkanik ilinniartinneqarnerat nassataraa. Tamatuma nassatarisaanik ajornartorsiutit piviusut aaqqiiviginagit, romat meerartaasa atuarfinni nalinginnaasuni akuutinnersigut innuttaasut amerlanersaasa akornanni inuunissaat ajornanninnerulersillugu piginnaasaat inerisarnagit, ajornartorsiutaasa ilumut taamaannerannik uppernarsaasumik ineriartornissaannillu akornusiisumik ilinniartitaapput.

Tarnip pissusaanik naliliinerit (allallu) meeqqap arsaarinnissutaanissaanik aalajangiinissamut tunngaviliisut, kalaallini Danmarkimiittuni pissutsit immikkut ittut- ilaatigut oqaatsit kulturilu eqqarsaatigineqanngippata, naliliinerillu aalajangiinermi tunngaviusumi pingaarutilittut ilaappata, immikkoortitsinerusinnaavoq.

Kalaallit Danmarkimiittut nunap inoqqaavisut illersugaanissaat

Naalagaaffinni namminersortuni nunap inoqqaavinut tunngatillugu Naalagaaffiit Peqatigiit ataanni nunani tamalaani suliffeqarnermut tunngasut pillugit kattuffiup (ILO) isumaqatigiissutaani nr. 169, naalagaaffiup nunap inoqqaavinut immikkut pisussaaffeqarneranut tunngatillugu arlalinnik piumasaqaatitaqarpoq. Inuiaat isumaqatigiissummut ilaanerat, namminneq inuiannut aalajangersimasunut ilaasutut paasinerisa aalajangiisuuneranik isumalimmik tunngaveqarpoq.

Isumaqatigiissut naapertorlugu nunap inoqqaavisa inuttut inooqataanikkut, piorsarsimassutsikkut, upperisarsiornikkut anersaakkullu naleqartitaat ileqquilu akuersaarneqarlutillu illersorneqassapput. inuit taakku ataatsimoorlutik ataasiakkaarlutilluunniit ajornartorsiutaasa qanoq ittuunerat naalagaaffiup ileqquusut malillugit eqqarsaatigissavaa, nutaanik inuunerminni sulinerminnilu atukkatigit ajornartorsiutit naapitassamik pakkersimaarnissaat siunertaralugu, iliuusissat akuersissutigineqassapput.

Tamanna ilaatigit pisortat oqaatsitigit piorsarsimassutsikkullu akimmiffiit, kalaallinit Danmarkimiittunit danskit kulturiannik naapitsineranni misigineqartartut iliuuseqarfiginissaannik, tamatumunngalu atatillugu angajoqqaajunissamut angajoqqaatullu akisussaaffimmik isumaginninnissaannut tapersersuinissamut tigussaasumik naapertuuttumillu ikorfartuinissamut immikkut pisussaaffeqarnerannik isumaqarpoq. Allatut oqaatigalugu meeqqap angerlarsimaffimmi ingerlalluarnissaa ineriartornissaalu qulakkeerniarlugu, Danmarkimi pisortat nalinginnaasumik pisarnermiit pimoorussinerusumik suliniuteqarnissaq pisussaaffigaat. Tamatuma saniatigit pisortat arsaarinninniarunik meeqqap kalaallip nammineq oqaatsinik atuinerminik, kulturiminik kinaassutsiminillu attassiinnarsinnaanissaa, immikkut eqqarsaatigisariaqarpaat. Tamanna assersuutigalugu pisortat attaveqarfinnut imal. ilaqutariinnut kalaallinut inissiinnaanermut periarfissanik misissuinerisigut pisinnaavoq.

ANGAJOQQAATUT PIGINNAASANIK MISISSUINISSAMI MALERUAGASSAT

Akuersissummik pissarseqqaarani inissiinissamut innersuussinermi – angajoqqaat kingoqqivii apeqqutaatinnagit – angajoqqaatut oqartussaaffeqartup meeqqamik isumassuinissamut piginnaasaanik naliliisoqassaaq.⁸ Tarnip pissusaagut naliliinissaq pisariaqartinneqarpat angajoqqaatut piginnaasat misissuiffigineqassapput. Meeqqanik pinngitsalissummik angerlarsimaffiup avataanut inissiinerni amerlanerni angajoqqaat piginnaasaannik misissuineq ataaseq arlallilluunniit ingerlanneqartarput.

Socialstyresip 'Angajoqqaat piginnaasaannik misissuinermi atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassiai naapertorlugit'⁹ angajoqqaat piginnaasaannik misissuineq tassaavoq"meeqqap ataatsip arlallilluunniit imal. inuusuttup taakkulu angajoqqaavisa, meeqqat ataasiakkaat pisariaqartitaannik angajoqqaallu taakku eqquutsissinnaanissaannut piginnaasaannik qulaajaanissaq siunertaralugu, tarnip pissusaanik misissuineq". Taannattaq naapertorlugu meeqqamut pitsaanerpaajusussamik qulaajaanissaq siunertaralugu misissuineq ingerlanneqassaaq, misissuinerlu meeqqap pineqartup angajoqqaallu, meeqqap pisariaqartitai naapertorlugit isumaginninnissamut tapersersuinissamullu periarfissinneqarnissaannik aallaaveqassalluni.¹⁰ Kiisalu angajoqqaatut piginnaasanik misissuineq, suliamut tunngatillugu allagaatit naapertuuttut allatuulli kommuniip paasisuttisatut tunngaviinut ataatsimoorunut ilaasoq.

Socialstyrelsen 'Angajoqqaat piginnaasaannik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassiai' naapertorlugit qaqugu angajoqqaatut piginnaasanik misissuisoqarnissaa, sorpiaat imarissanerai qanorpiarluunniit ilusilerneqarnissaat inatsimmi toqqaannartumik nassuiarneqanngillat. Taamaallat angajoqqaat piginnaasaannik misissuinerit, meeqqat inuusuttullu tapersorsorneqarnissamik immikkut pisariaqartitsisunut¹¹ tunngatillugu aalajangiinissani tunngavissatut ilaasut, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalimmit (tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalittut sulisinnaatitaasumit)¹² ingerlanneqarnissaat allasimavoq.

MISISSUERIAATSIT, ILAATIGUT TARNIP PISSUSAANIK MISISSUINEQ

Socialstyrelsen maleruagassiai 'Angajoqqaat piginnaasaannik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat' naapertorlugit angajoqqaat piginnaasaannik misissuinermit atatillugu tamatigunngajak paasiniaanermi periutsit assigiinngitsut atorneqartarput:

"Tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalik kommunimit suliakkiusseq tunngavigalugu angajoqqaat piginnaasaannik misissuineqarnissamik pilersaarusiornuluni ingerlatsiniaruni, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallip tarnip pissusaanik misissuinermit atortunik aaqqissuussanik periutsinillu allanik atuinissaa ilinniagaqassutsikkut naapertuuppoq. Tarnip pissusaanik naliliinerup, tarnikkut piginnaanerit immikkut ittut pillugit nassuiaatinik, angajoqqaat nukissaannik ajornartorsiutaannillu ataatsimut isiginnissinnaanissamut tapertaasussanik"¹³ ilaneqarnissaa siunertaavoq.

Ataatsimut isigalugit tarnip pissusaanik paasiniaalluni misissuinerit periutsillu immikkoortunut ataatsimoortunut ukununga immikkoortiterneqarsinnaapput:

- Paasiniaalluni misissueriaatsit *avatangiisinillu paasinnissinnaanermik akuusinnaanermillu qulaajaanerit*, tamatumunngalu atatillugu silassorissuseq piginnaasallu annertussusaat kiisalu sungiussiassuseq, soqutiginninneq inuttullu piginnaasat allat¹⁴.
- Paasiniaalluni misissueriaaseq tarnikkullu piginnaanermik immikkut ittunik qulaajaaneq, tamatumunngalu atatillugu misigissutsinik aqutsisinnaaneq, imminut illersorsinnaaneq, paasinnissinnaaneq il.il.¹⁵
- Angajoqqaat meeqqallu akornanni sunniivigeqatigiinnermik nakkutilliinermit periutsinik, sammisanik tamatumunngalu atatillugu aaqqissuussaanermik, naleqqussaanermik ataqeqatigiinnermik il.il.¹⁶ qulaajaaqataasussat.

MISISSUERIAATSIT ATORNEQARTUT

Paasiniaalluni misissuinermit meeqqap qanoq ingerlanerani ernumassuteqarnermi, angajoqqaat piginnaasaannik misissuinermit tamakkiisumut ilanngullugu, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalinnit atorneqarajuttoq¹⁷, tassaavoq misissueriaatsimik WAIS-imik (Wechsler Adult Intelligence Scale) taaneqartartoq. Taanna silassorissutsimik avatangiisinillu paasinnissinnaanermik akuusinnaanermillu naliliinermit atorneqartarpoq. Paasiniaalluni misissuinermit atorneqartartuni makku ilaapput:

- Wais IV, oqaatsinik paasinnissinnaaneq, malussarissuseq poqissuserlu aallaavigalugit angajoqqaat silassorissusaannik paasiniaasoq

- Rorschach (Exner) angajoqqaat nalinginnaasumik eqqarsartariaasaannik, aqutsisinnaanerannik ilungersualersarnermullu (stress) iliuseqarsinnaanerannik, inuttut inooqataanermut-misigissutsumullu tunngasunik kiisalu piviusunik- imminullu qanoq isiginnermik nassuiaasoq
- MCMI III, angajoqqaat inuttut ilisarnaataannik erseqqissaasoq
- RME (Reading the Mind in the Eyes), angajoqqaat misigissutsumik paasinnissinnaanerannik misissuisoq
- PAI, tarnikkut nappaatinik inuttullu pissutsip akornuteqarnerannik paasiniaasoq
- Ajornartorsiutinik inunnut allanut tutsitsiniartuunermik misissuineq, eqqarsartaatsikkut akornutinik piviusuorinninnernillu paasiniaasoq
- SRS-2 atorlugu misissuineq, inersimasut inuttut inooqataanermi piginnaasaanni allaassutinik naliliisoq
- BRIEF-V, aalajangersakkanik piviusunngortitsisinnaanerannik ajornakusoortitsinnermik paasiniaasoq
- LEAS (Levels of Emotional Awareness), misigittassuseqarnerannik namminerlu allallu pissusilersuutaannik paasinninnermik paasiniaasoq.

Paasiniaalluni misissueriaatsit angajoqqaat piginnaasaannik misissuinerne atornerqartartut, tunngaviumik nunani killerni paasinnittariaatsimik toqqammaveqarluni- tassalu nunani killerni ileqqut kulturilu aallaavigalugit inerisagaapput. Danskilli nunanilu allani tamalaani ilisimatusartut naapertorlugit, paasiniaalluni misissueriaatsinik nunanit killerneersunik inuiannut nunanit killerneersuunngitsunut – ilaatigut nunap inoqqaavinut annertuumik naleqqussaqqaarnagit- atuineq ajornartorsititaqanngitsuunngilaq. Pingaartumik isornartorsiuusut akornanni kulturimut naleqqussagaanngitsunik misissueriaaseqarluni *silassorissutsumik uuttuinerup* ajornartorsititaqarnera isumaqatigiissutaarpassippoq.

Taama isornartorsiuusuaraluaq paasiniaalluni misissueriaatsit kulturimut naleqqussagaanngitsut, angajoqqaat piginnaasaannik misissuinerne atatilugut- ilaatigut kalaallinut angajoqqanut suli atornerqarput. Allaqqaasiut naapertorlugu paasiniaalluni misissuinerne atornerqartut saaffigisanut naleqqussagaasimappata, angajoqqaat kalaallit appasinnerusumik naliliivigineqarsinnaanerannik ajornartorsititaavoq. Ajornerpaaffiani angajoqqaat kalaallit avatangiisinik paasinnissinnaassusaasa akuusinnaassusaasalu annikitsutut kukkusumik inernilerneqarnerannik kinguneqarsinnaavoq. Inerniliineq meeqqanut angajoqqaanullu annertuumik kinguneqarsinnaasoq.

SILASSORISSUTSUMIK MISISSUILLUNI PAASINIAANERIT ASSIGISSAAKKAT NUNAP INOQQAAVINUT ATORNEQARNERISA NUNANIT TAMALANIT ISORNARTORSIORNEQARNERA

1970-ikkunniilli nunani allani misissuinerit silassorissutsumik paasiniaalluni misissueriaatsinik assigiissaakkanik atuinerup kulturimut tunngatillugu eqqunngitsumik paasissutissiinnaanera takutippaat. Silassorissutsumik misissueriaatsit WISC (Wechsler Intelligence Scale for Children) aamma WAIS, ilaatigut USA-mi, Canadami Australiamilu nunap inoqqaavinut atornerqarsinnaanerannik misissorneqarsimavoq.

Taamaalillutik Canadami inuit meerartaannut silassorissutsimut misissueriaatsimik WISC-R-imik atuineq, Canadami ilisimatusartut 1986-imi immikkut misissuiffigaat. Misissuinerup inuit meerartaat amerlaqisut, misissuinermi amerikami ileqqunik tunngaveqartumi, kukkusumik immikkooortiterneqarsimanagerat takutippaa: Nagguqatigiinnit inunnit atuartunit 366-init 77%-it oqaatsit atorlugit misissuinerataani silassorissutsimut uuttuummi 70-it inorlugit angusaqarput taamaalillutillu "silamikkut inortutut" inissillutik, 6%-illu missaat pissusilersornertaata misissuinerataani silassorissutsimut uuttuummi taamatuttaaq 70-it inorlugit angusaqarlutik. 32%-it missaat silassorissutsimut uuttuummi tamakkiisumi 70-it inorlugit angusaqarput. Tamanna tunngavigalugu, meeqqani inuttut inooqataanikkut, innuttaasunit amerlanerussuteqartunit paasiniaaluni misissueriaatsit naleqqussagaaffiinit,¹⁸ kulturikkut imal. oqaatsitigut allaassuteqartunik silassorissutsimik paasiniaanermi, misissueriaatsit silassorissutsikkut ilinniagaqassutsikkullu piginnaasanik naliliinermi atussallugit sakkussatut naleqquttuunngitsut, Canadamiut ilisimatusartut inerniliipput. Canadami nunap inoqqaavinik allanik (ass. Cree aamma Ojibwa) misissuineri oqaatsit atorlugit uuttuummi angusat aamma nalinginnaasumit malunnaatilimmik appasinnerunerattaq paasineqarmat, nunap inoqqaavisa akornanni misissueriaatsimik WISC-imik atuineq kukkusumik inissiinermik kinguneqarsinnaasoq¹⁹ inerniliisoqarportaaq.

Atorneqarfiini allani nunallu inoqqaavini allani²⁰ ajornartorsiutaanera misissuinerit taamaaqataasa ersersippaattaq. Ass. nunap inoqqaavini inersimasuni misissueriaaseq WAIS atorneqaraangat²¹ taakku ajornartorsiutaasernerat Australiami misissuinerit takutippaat.

Tamatuma saniatigut inuiaat ikinerussuteqartut innuttasunut amerlanerussuteqartunut sanillilullugit (ass. USA-mi latinamerikamiut qernertormiullu)²² paasiniaanerni periaatsini aamma ajornerusumik inissisimanagerat, misissuinerit arlallit paasinarsisippaat

Periuseq uuttorneqarsinnaanngitsaq atorlugu misissuinerit *nutaanerit*, silassorissutsimik misissuineri atorlugu- ukiut ingerlanerini inersarneqarsimagaluanik- assigiissaakkanik nunap inoqqaavinut atuineri suli unammilligassaqarnera ersersippaat. Taamaalillutik 2013-imi Australiami misissuineri oqaatsitigut ilinniagaqassutsikkullu assigiinngissutit nassatarisaanik WAIS-ip aamma WISC-ip misissueriaatsini amerlasuuni kulturikkut eqqunngitsumik saqqummiussisoqarnera, nunap inoqqaavinik ulluinnarni sullissisut arlallit oqaluttuaraat. Allani pitsaanagerusunik pissaqannginneq pissutaalluni misissueriaatsit taakku naliliinermi sakkussanik nalinginnaanagerusunik ilallugit suli atorneqarput. Tamanna tunngavigalugu avatangiisinik paasinnissinnaanermik misissueriaatsinik nunap inoqqaavinut naleqqussakkanik²³ inerisaanissaq annertuumik pisariaqartinneqartoq inerniliisoqarpoq.

Tamatumunnga atatillugu ilisimatusartut arlallit silassorissutsimut misissueriaatsinut atortakkanut taartissanik, inuttut atukkanut aningaasaqarnermullu tunngasunik piorsarsimassutsikkullu assigiinngissutsinik²⁴ sillimaffiginninnisarsisunik 1970-ikkuunniilli inerisaalersimanagerat oqaatigisariaqarpoq. Taamaalilluni piffissap ingerlanerani kulturimut tunngasunik eqqunngitsumik saqqummiussinerup qanoq ilillugu akuerisinnaanerant²⁵ siunnersuutit arlallit inerisaasoqarpoq. Sinersuutit taakku taartissatut atorsinnaanissaat isumaqatigiissutaarpasinnngivippoq, tamannalu ataavartumik – maannalu – misissueriaatsinik assigiissaakkanik ilaatigut silassorissutsimik uuttuinnermut naleqqussaansamik soqutiginninnermit uppersarneqarpoq. (Takusinnaavattaq imm. 'Kulturit akimorlugit qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannut ilisimatusarnermi ingerlatseqatigiit aqcutissiuussipput').

DANMARKIMI ILISIMATUSARTUT KATSORSAASULLU AALLAVIAT

Maanissaq ilisimatusartut isornartorsiupput. Rune Nielsen, ph.d. kulturillu akimorlugit tarnip qaratsallu pissusaannik immikkut ilisimasalik Rigshospitalimilu aalajangersimasumik sammisaqarluni ilisimatusartoq, allakkiamut matumunnga atatillugu apersorneqartoq²⁶, angajoqqaat piginnaasaannik naliliinerni meeqqallu nunasisutut tunuliaqutallit akornanni silassorissutsumik naliliinerni, misissueriaatsinik kulturimut naleqqussagaanngitsunik atuineq ernumanaateqartoq naliliivoq. Taassuma”tarnip pissusaannik immikkut ilisimasalinnut misissuisunut suup pissusissamisoornerata imal. saaffigisat taakku angusinnaasaattut naatsorsuutigineqarsinnaasut ilisimannginnerat, misissuinermi unammilligassaasoq annertoq taamaammallu paasisamik qanoq isumaqarneri ilisimanngikkaat tamatumalu ilisimatuussutsikkut”uissuumminartumik qarsupiinnaganera”²⁷ oqaatigaa.

Nielsen naapertorlugu kulturit oqaatsillu akimorlugit misissueriaatsit nunanut killernut tassanilu innuttaasunut inerisakkat atorlugit misissuineq ajornartorsiutaajuarpoq, misissuiffigineqartullu tamatigoruinnangajak taamaattusaanngikkaluarlutik ajornerusumik angusaqartarlutik. Tamanna ima itisilerpaa:

”Misissueriaatsit Danmarkimi atortakkavut, nunani killerni innuttaasunut atugassatut inerisagaapput. Taakkulu Danmarkimi pissutsinut tassalu pinguarnertut danskit oqaasiinut kulturiannullu naleqqussagaallutik. Taamaammatt Danmarkimi inunngorsimanngikkaanni tassanilu oqaatsit kulturilu peroriartorfiginagit, misissuinermi apeqquterpassuit akisinnaanissaannut sanngiinnerusumik inissisimasoqassaaq”

Unammilligassat oqaatsinut kulturimullu - immaqali aamma Kalaallit Nunaanni atuartitaanerup /ilinniartitaanerup pitsaassusaanut tunnganerusut Nielsenip uparuarpaa. Tamatuma peqatigisaannik ajornartorsiutit paasilertorumaatsut pineqarmata, angajoqqaajulluassagaanni silassorilluinnartuusariaqannginnera –angajoqqaajunerulli ulluinnarni qanoq iliuuseqarfiginerata²⁸ pineqarnerunera, taassuma maluginiaqqaa. Naggataagut Danmarkimi kalaallit meerartaasa amerlaaluttut arsaarinnissutaanerisa eqqortuusinnaalluarnera, isornartorsiuiininilu taamaallaat misissueriaatsip ajornartorsiutitaqarsinnaaneranut tunnganera²⁹ maluginiaqqaa.

Aarhusip Universitetiani tarnip pissusaannik ilisimatuup Dion Sommerip oqaloqatigisattattaq³⁰ misissueriaatsinik kulturimut naleqqussagaanngitsunik atuisarnerup ajornartorsiutitaqarnera aamma uparuarpaa. Sommer naaperorlugu kalaallinut tunngatillugu misissueriaaseq WAIS oqaatsitigit ilinniagaqassutsikkullu piginnaasalinnit kalaallisuunngorteqqaarlugu tamatumalu kingorna 1950-ikkunni USA-miit Danmarkimut eqqunneqarnerasut Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiinni tutsuiginarsaqqaarlugi aatsaat atorneqarsinnaavoq. Sommer-ilu naapertorlugu oqaaseqatigiit *isumaat* kalaallisuunngotinneqassammat misissueriaaseq oqaaseqatigiinniit oqaaseqatigiinnut nutserneqarsinnaanngilaq. Tamatuma kingorna misissueriaaseq tutsuiginarsarneqassaaq, tamatumalu Kalaallit Nunaanni misissugassanut nalaatsornikkut toqqakkanut untritolinnut arlalinnut, apeqqutit nassiunneqarnissaat nassatarissavaa. Kiisalu misissugassat amerlanersaat nalinginnaasumiittunik akissuteqassapput. Taamanngippat misissueriaaseq nalimassarneqassaaq³¹.

MISIGISSUTSIT OQAATIGINIARNERAT KULTURIMIT AALAJANGIGAASIMASINNAVOQ

Misissueriaatsit angajoqqaatut piginnaasanik misissuinerup atavillugu atornerqarneranni, suliamik ingerlatsisoq/tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalik- ass. kulturi tunngavigalugu allatut attaveqatigiissinnaanermut misigisutsinillu takutitsinernik 'paasinnissinnaanermut' sungiusarsimangippat, angajoqqaat suliamillu ingerlatsisup/tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallip akornanni, attaveqatigiinnermi namminermi unammilligassaqsinnaanerata ajornartorsiutitaqsinnaanera, ilassutitut oqaatigisariaqarpoq.

Peter Berliner, Ilisimatusarfimmi tarnip pissusaanik ilisimatoq, oqarasuaatikkut apersorneqarnermini³² taannarpiaq angajoqqaani kalaallini angajoqqaatut piginnaasanik naliliinermut atavillugu eqqumaffigisariaqakkatut maluginiaqquaa. Berliner naapertorlugu kalaallit oqaatsit atornerqat misigisutsiminnik *takutitsisarnerat* qaqtigooortuunngilaq. Pineqartoq taanna Naja Blytmannip allaaserisaani "How are emotions expressed in Kalaallisut" qulequtsikkami³³ sukumiinerusumik nassuierneqarpoq. Misigisutsit pissusilersornikkut, inuuserissutsikkut kiinnernikkullu takutinneqartarput, suliamillu ingerlatsisup tarnillu pissusaanik immikkut ilisimasallip tamanna ilisimangippassuk aamma /imal. ersiutit paasinnaangippatsigik attaveqatigiinnerup immikkoortuisa ilaat pingaarutillit paasineqanngitsoorsinnaapput paatsoorneqarsinnaallutilluunniit.

Ilisimatusartuttaaq ilaatigut USA-meersut misissueriaasaannaangitsut misissuinerulli ingerlanerata nammineq eqqunngitsumik saqqummiunneqarsimasinnaanera tunngavilersuutigaa. Qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik naliliinerit, ilaatigut misissuisut namminneq eqqunngitsumik saqqummiussineri naleqartitaallu, kulturip akuuffigisap pingaaruteqassusaa, ilisimatusartut taakku naapertorlugit maluginiarneqarnerusariaqarpoq.³⁴ Qulaani pineqartumut akissutitut "ELECTIC" framework, sullitanik kulturikkut allaassutilinnik amerlanerussuteqartunik naliliinermi, kulturikkut immikkoortunik misissuisut eqqarsaatigisariaqagaannik naapertuuttunik aqqisuussamik suussusersiniaanermut atornerqarsinnaasoq, saqqummiunneqarpoq. Immikkoortit misissueriaatsip naapertuulluarnanermut eqqunngitsumik saqqummiunneqarsinnaasutut naliliivigineqartut taakku tassaapput ilinniartitaaneq atuarsinnaanerlu, kulturi kulturimullu naleqqussarsimaneq, oqaatsit, aningaasaqarneq, attaveqatigiinneq, misissuineq, oqilisaataasumik aqqisuussineq kajumissuserlu.

KULTURIT AKIMORLUGIT QARATSAP INUULLU PISSUSILERSORNERATA IMMINNUT ATAQATIGIINNERANNIK ILISIMATUSARNERMI EUROPAMI SULEQATIGIIT AQQUTISSAMIK INNERSUUSSIPPUT

Qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik misiliummik misissortittunik/sullitanik/napparsimasunik misissuinerup sakkussallu pissarsiassaasut assigiinngiaarnerujussuisa, nunanit tamalaanit "amigaataasut" akuerisaanera, iliuseqaaqquvoq. Atorsinnaasunik allanik inerisaanissaq siunertaralugu nunani assigiinngitsuni qulini ilisimatusartut 16-it qanittukut suleqatigiiffimmik pilersitsippat (kulturit akimorlugit qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik ilisimatusarnermi Europami suleqatigiit, ECCroN). Taama suliniuteqartoqarnerata misissuinerup ajornartorsiummut aqqiissutissanik pitsaasunik sulii nassaartoqarsimanginnera takutippaa.

Suleqatigiinnerup ilaatigut ilisimatusartunit Danmarkimeersunit, Norgimeersunit USA-meersunillu³⁵, peqataaffigineqartup, qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannut tunngatillugu misissueriaatsinik, kulturikkut assigiinngiiaarnernut ullumikkut Europami nunani amerlasuuni innuttaasuni ilisarnaataasunut naleqqussakkanik inerisaasoqarnissaanik atuutilersitsisoqarnissaanillu kinguneqassaaq.

Qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik naliliinerni, kulturimut tunngasut soorlu oqaatsit, atuarsinnaanerup, ilinniagaqarnerup, nunasinerup oqaluttuassartaata, kulturimut naleqqussarsimanerup il.il. annertunerusumik eqqarsaatigineqartariaqarnerat, suleqatigiilerlaat tikkuarpaat. Misissueriaatsinik kulturit akimorlugit atorneqarsinnaasunik, ataasiakkaanilu assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit atorsinnaasunik inerisaasoqarnissaa, tutsuiginarsaasoqarnissaa assigiissaarisooqarnissaalu pingaarnertut ECCRoN-ip tunngavilersuutigaa. Tamatuma saniatigut tarnip pissusaanik qaratsallu pissusaanik immikkut ilisimasalinnik, kulturimut attuumassutilimmik qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik naliliinissamut pitsaanerusumik sungiusaanissaq tunngavilersorpaat. Misissuinerit tarnip pissusaanik qaratsallu pissusaanik immikkut ilisimasalimmit misissukkatut inuiaassusilimmit ingerlanneqarnerisa iluaqutitaqarsinnaanera ilisimatusarnerup paasinarsisipaa, tamannali tamani eqquutsinneqarsinnaanngimmat, tamatumunnga taarsiullugu attaveqatigiinnermik pineqartunullu iluarinartumik, kulturit akimorlugit qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik misissuinerit eqqortumik ingerlatsillunilu nassuiaanerit qulakkeerinissaq siunertaralugu, tarnip pissusaanik qaratsallu pissusaanik immikkut ilisimasalinnik tamanik pitsaanerusumik sungiusaanissaq tunngavilersuutigineqarpoq.

Kiisalu qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik naliliinerni oqalutseqarnermut atatillugu najoqqutassioqarnissaa (imal. nakorsiarnermi/tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalittut sulinerit oqalutseqarnermi najoqqutassianik pioreersunik naleqqusaasoqarnissaa) suleqatigiit tunngavilersuutigaat. Najoqqutassani taamaattuni- ilaatigut qanoq ililluni oqalutsip, qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannut misissortinnissaq sioqqullugu, misissueriaatsip siunertaanut tassungalu tunngatillugu kalerrinneqarnissaa nassuiaarneqartariaqarpoq.

MEEQQANUT TUNNGATILLUGU TARNIP PISSUSAANIK IMMICKUT ILISIMASALLIT PIGINNAASAANNUT UPPERNARSAASIINEQ

Qulaani immikoortoq naapertorlugu misissueriaatsit piinnaratik misissuinerulli ingerlanera – tamatumunngalu atatillugu tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallip misissortittumut periusaa, kulturit akimorlugu tarnip pissusaanik ilisimatusarneq misissuinerillu pillugit ilisimasat, misissortittunut kulturit allaneersunut il.il. attaveqatigeeriaatsinik 'nalinginnaanngitsunik' misissuinerup qanoq inerneqarneranut, taamaalillunilu ingerlariaqqinnissamut tunngatillugu inerniliinernut aalajangiisuunerannik arlallit tikkuussippat.

Piginnaasanut uppernarsaasiarneq, meeqqanut tunngatillugu tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit eqqortunik piginnaasaqarnerannik misissuinerit uppernarsaatillu pitsaassusaanik – taamaalillunilu ilaqutariit inatsisitigut illersugaanerannik qulakkeereqataasoq, 1998-imi Norgimi atuutilersinneqarpoq (Norgimi periaatsip naliliivigineqarnera takusinnaavat ³⁶).

Tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit tamakkeratik angajoqqaatut piginnaasanik illersorneqarsinnaasumik misissuisinnaanermut³⁷, kulturit akimorlugit tarnip pissusaa pillugu ilisimatusarnermut- tamatumungalu tunngatillugu misissuinermit pisariaqartitanik piginnaasaqartut eqqortunillu ilisimasaqartut, Danmarkimi tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit peqatigiiffiannit oqaatigineqarpoq. Taamaammat meeqqanut tunngatillugu tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit piginnaasatigut uppersaateqarnissaat, kiisalu tarnip pissusaanik immikkut ilisimalinnut sulisinnaatitaanermut uppersaateqanngitsunuttaaq atuuttussamik maalaaruteqarfiusinnaasumik pisortatigoortumik nakkutilliveqalernissaa, peqatigiiffiup ujartorpa. Piginnaasanut uppersaateqalernermi siunertaq ilaatigut tassaassaaq; tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalittut sulinermit, angajoqqaani danskit oqaasiinit allaasunik oqaasilinni allamillu kulturilinni, angajoqqaatut piginnaasanik misissueriaatsimut nalileeriaatsimullu tunngassuteqartuni, qaffasissumik assigiiaamillu pitsaassusilimmik qulakkeerineq.

ARSAARINNINNERNUT ATATILLUGU NUTSERISOQARNEQ

Qulaani taaneqareersutut suliani Danmarkimi kalaallit angajoqqaat meeqqaminnik arsaarneqartut pillugit misissueriaatsimut atatillugu kulturimuinnaq tunngasut saniatigut oqaatsitigut akimmiffeqassaaq.

Kalaallit Danmarkimiittut Danskit pisortaqarfiinik naapitsinerminni – ass. angajoqqaatut piginnaasanik naliliinermut atatillugu arlalitsigut nutserisoqarnissamik *pisariaqartitsissapput*. Kalaallit amerlasuut danskit oqaasiinik paasinnissinnaallutillu oqalussinnaagaluit, suliaq paasilertoruminaappat imal. ilungersunarpat, oqaatsitigut piginnaasat naammagunnaarsinnaapput.

Quliugaangata arfinillit, ukiut qulit qaangiunneranni suliffimminni assigiinngitsutigit oqaloqateqarsinnaanermut ulluinnarnilu pisut immikkut isigalugit naammattunik oqaatsitigut piginnaaneqalersarnerat, taakkuli inuttut akuuffigisani sungiusimanngisani imal. napparsimanermit naammagunnaartarnerat, nunaminnit qimaasut akornanni misissuinerit takutippaat. Kalaallit Danmarkimiittut oqaatsitigut piginnaasanuttaaq tunngatillugu nunaminnit qimaasutulli inissisimangikkaluit, assersuussisoqarsinnaavoq.³⁸

Kalaallit – allallu pisortat attavigisaasa – paasissutissiisutininik paasinninnissaannik pisortaqarfiullu nammineq innuttaasup saaffiginnissutaanik- atituumik isigalugu- paasinninnissamik qulakkeerinissaq pisortat akisussaaffigimmassuk, oqalutseqartariaqarnerup naliliiviginissaa pisortaqarfiup pissusaaffigaa. Tamanna aamma suliani pinngitsaaliissummik angerlarsimaffiup avataanut inissinernut tunngasuni, angajoqqaat piginnaasaannik misissuinerit naliliinernilu atuuppoq.

Piginnaanilimmik oqalutseqarsinnaaneq oqalutseqarnerlu illuatungeriinni attaveqatigiinnerup naammanneranik qulakkeerinissamut aalajangiisuusinnaavoq.

Qanittukkut Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliamut³⁹ Isumaginninnermut Utoqqarnullu ministerip akissutaa naapertorlugu ”kalaallit meeqqat angajoqqaallu, angerlarsimaffiup avataanut inissinernut tunngatillugu, suliat namminerminnut tunngasut pillugit attaveqatigiinnerup paasisinnaanissaa tunngaviulluinnartutut isigaa” ”kommunit pisortaqarfiullu allat oqalutseqartitsinissamik nutserisoqartitsinissamillu pissusaaffeqarput, meeqqanullu angerlarsimaffiup avataanut inissinneqartunut, angajoqqaat suliap ingerlanerani tamatigut illersorteqarnissamut pisinnaatitaaffeqarlutik”.

'Kalaallit Danmarkimiittut naligiimmik pineqarnissaat'⁴⁰ qulequtsiullugu Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Instituttip 2015-imi misissuina naapertorlugu, kommunini oqaluttaasartut assigiingeqaat, nutserinerullu pitsaassutsimigut- innuttaasut oqarnerat naapertorlugu- naammakkajunnani. Misissuineq taanna naapertorlugu isumaginnittoqarfimmi Peqqinnissaqarfimmilu⁴¹ oqalutseqarnissamik naammattumik pissarsiniartoqartannginnera qaqutigooortuunngilartaaq.

NUTSERUNNEQARSINNAATITAANEQ

Pisortanut saaffiginninnermi nalinginnaasumik makku atuupput:

Pisortat ingerlatsinerat pillugu paasitinneqarsinnaatitaaneq pillugu inatsit ingerlatsinermilu ileqqorissaarneq naapertorlugit, pisortat pisariaqartitsineq naapertorlugu inunnut pisortaqaarfiup suliaasaqarfiata iluani ⁴² apequtissaqarlutik saaffiginnittunut, ilitsersuillutillu ikiutissapput. Tamanna pisortaqaarfiup naammattumik eqqortumillu paasissutissiinissaanik nassataqarpoq. Tamatumunnga atatillugu, pisortaqaarfiup inuup paasissutissiisummik paasinninnissaa qulakkiissavaa, taamatuttaaq inuup oqaatiginiagaata paasinissaa pisortaqaarfiup anguniassavaa. Pisariaqarpat oqalutsissarsinissaq pisortaqaarfiup suliaasaraa. Tamatuma saniatigut pisariaqarpat allakkiat imal. allakkatigut attaveqatigiinnerit inuttaanut tunngasut, inuttaa danskisut paasisinnaanngippat, oqaatsinut ⁴³ pissusissamisoortumik paasisinnaasaanut nutserneqarnissaat, pisortaqaarfiup isumagissavaa. Nutserussineq illersorneqarsinnaasumik ingerlanneqarpat suliamullu akkerliunngippat (ass. suliani paasilertoruminaaqisuni imal. inuttaa akkerliuppat), ingiallortaasoq, inuk taanna ukiukitsuunngippat, nutserussisinnaassaaq.⁴⁴

Oqalutseqartariaqarneq imal. nutserinermi ikiorteqarnissaq pisortaqaarfiup naliliivigissavaa, pitsaasumillu naammattumillu ilitsersuineramik qulakkeerinissamat, attaveqatigiinnerullu oqalutseqarani ajunngitsumik ingerlaneramik qulakkeerinissamat pisortaqaarfiup pisussaaffimminik eqqumaffiginninnissaanik⁴⁵ piunasaqaatitaqartariaqarpoq.

Tamatuma saniatigut nunamit allameersoq oqaatsinik atuisinnaanngitsoq pineqarpat, nutserunneqarnissamik imal. oqalutseqarnissamik⁴⁶ qulakkeerinissap pisussaaffiusinnaanera, angajoqqaatut oqartussaaffiup allamat tunniunneqarneranut tunngatillugu suliami Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Eqqartuussivimmit aalajangerneqarpoq.

Innuttaasoq oqalutseqarnissamik pisariaqartitsisoq isumaginnittoqarfimmut attaveqarpat akiligassiisoqartannginnera ilanngunneqarsinnaavoq. Kalaallisut nutserussinerni tamatigut akiligassiisoqartannginnera oqaatigineqarsinnaavortaaq (taamaalillutik kalaallit Danmarkimi ukiuni pingasiuni najugaqarsimasut⁴⁷ Peqqinnissaqarfimmi oqalutseqarluni oqaloqatigiinnerni akiligassiisarneq pillugu aalajangersakkami ilaangillat)

INNERSUUSUTIT

Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Instituttimit innersuussutit:

- Nunap inoqqaavi pillugit ILO-imi isumaqatigiisummi nr. 169 naapertorlugu, danskit pisorta qarfiisa kalaallit kulturiannik kinaassusaannillu illersuinissamik pisussaafeqarnerat, Isumaginninnermut utoqqarnullu ministeerap erseqqissaavigissavaa. Tamanna ilaatigut meeqqat angerlarsimaffimmini nalerisimaarnissaat ineriartornissaallu qulakkeerniarlugu, ilaqutariinnut kalaallinut immikkut tapersersuinissamik iluarsiinissamillu danskit pisorta qarfiisa qulakkeerinissaannik isumaqarpoq. Angerlarsimaffiup avataanut inissiisoqassappat meeqqap oqaatsiminik, kulturiminik kinaassutsiminillu attassiinnarsinnaanissaa anguniarlugu kalaallini ilaqutariinni tamatuma pisinnaanissaa misissortariaqarpoq.
- Isumaginninnermut utoqqarnullu ministeerap kalaallit ilaqutariit ilaqutaqarnisamut immikkoortinneqanginnissamullu pisinnaatitaaffiisa kinguneqarluartumik illersorneqarnissaannik qulakkeerinissaa. Tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit misissueriaasaat, angajoqqaatut piginnaasanik misissuinerni ilaasinnaassagunik arsaarinninnernilu tunngavissiissagunik, kulturimut naleqqussagaasariaqarput.
- Isumaginninnermut utoqqarnullu ministeeria, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasallit Kalaallit angajoqqaat piginnaasaannik misissuisartut (misissueriaatsit, naliliinerit il.il. ilanngullugit), pisariaqartitanik piginnaaneqarnerannik tamatumunngalu atatillugu kulturit akimorlugut tarnip pissusaanik misissueriaatsimillu ilisimasaqarnissaannik qulakkeerissaaq.
- Pisortat (nunap qitiusumik immikkoortui, kommunit allallu), kommunit meeqqat qanoq ingerlanerannik tamatumunngalu atatillugu misissuinernissaaq sulianik ingerlatsineranni, kalaallit oqalutseqarnissaannik qulakkeerissapput.

NAJOQQUTARISAT

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Bulfir, (2021). 'Ensomme eksperter – Utredning av utdanningsprogrammet for og oversikten over barnefaglig sakkyndige', Oslo.

Blytman, Naja (2017). 'How are emotions expressed in Kalaallisut', Trondheim.

Common, R. W & Frost, L. G. (1988). The Implications of the Mismeasurement of Native Students' Intelligence through the Use of Standardized Intelligence Tests. Canadian Journal of Native Education. 15(1), 18-30.

Dingwall, Kylie, Pinkerton, Jennifer & Lindeman, Melissa A. (2013). "People like numbers": a descriptive study of cognitive assessment methods in clinical practice for Aboriginal Australians in the Northern Territory. BMC Psychiatry.

Fujii, Daryl E.M. (2018), 'Developing a cultural context for conducting a neuropsychological evaluation with a culturally diverse client: the ECLECTIC framework', The Clinical Neuropsychologist, 2018, Vol. 32. No 8, 1356-1392.

Institut for Menneskerettigheder (2014). Lige adgang til sundhed – en analyse af praktiserende lægers møde med patienter med etnisk minoritetsbaggrund.

Institut for Menneskerettigheder (2015). Ligebehandling af grønlandere i Danmark.

John, Joan st., Krichev, Alan & Bauma, Edward. (1976). Northwestern Ontario Indian children and the WISC. Psychology in the Schools.

Jørgensen, Trine Juncher (2022). "Psykologtest dumper de grønlandske forældre", Sermitsiaq, 09, 2022.

Kjølbros, Jon Fridrik (2000). Den Europæiske Menneskerettighedskonvention - for praktikere, 5. udgave, Jurist- og økonomiforbundets forlag.

Mathiasen, Eva Secher og Andersen, Lise (2021). 'Dansk Psykolog Forening: Myndighederne skal kunne gribe mere konsekvent ind over for brodne kar', Altinget, Sundhed, 29. juni 2021.

McCullough, C., Walker, J., & Diessner, R. (1985). The use of the Wechsler scales in the assessment of Native Americans in the Columbia River Basin. Psychology in Schools. 22, 23-28.

Naglieri, J. A. (1986). WISC-R and K-ABC comparison for matched samples of black and white children. Journal of School Psychology. 24(1), 81-88.

Puente, Antonio E. & Salazar, Gabriel D. (1998). Assessment of Minority and Culturally Diverse Children. Academic Press. 227-248.

Rock, D. & Price, I. P. (2019). Identifying culturally acceptable cognitive tests for use in remote northern Australia. BMC Psychology.

Samuda, Ronald J. (1998). Alternatives to Traditional Standardized Tests in Psychological Testing of American Minorities: Issues and Consequences. SAGE publications. 142-175.

Seyfort, B., O., & Lahmer, V. (1980). A critical look at the WISC-R with Native Indian children. The Alberta Journal of Educational Research. 26(1), 14-24.

Socialstyrelsen (2013). Vidensindsamling af metoder til vurdering af forældreevnen i sager om adoption uden samtykke, Leverandør: Institut for Psykologi, Københavns Universitet.

Socialstyrelsen (2021). Retningslinjer for udarbejdelse og anvendelse af forældrekompetenceundersøgelser.

Talevski, Kirsten (2012). Vejledning og information, i Jens-Chr. Bülow m.fl., Forvaltningsloven 25 år, Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Ugeskrift for Retsvæsen, 1997, U1997.1422/1V.

Walker, Alexandra J. & Batchelor, Jennifer & Shores, Arthur. (2011). Effects of education and cultural background on performance on WAIS-III, WMS-III, WAIS-R and WMS-R measures: Systematic review. Australian Psychologists, 44(4), 216-223.

Whitaker, Simon (2018). 'Assessing the intellectual ability of asylum seekers'. International Journal of Developmental Disabilities. 2018, vol. 64, no. 4-5.

Wilgosh, L., Mulcahy, R., & Watters, B. (1986). Assessing intellectual performance of culturally different, Inuit children with the WISC--R. Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement, 18(3), 270-277.

NASSUIAATIT

¹ <https://www.vive.dk/da/undersoegelser/vive-undersoeger-anbringelser-af-groenlandske-boern-15547/>, takuutaaq Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliaq 2019-20, GRU imm. nalinginnaasoq – apeqqummut 73-imut inaarutaasumik akissut. Tamanut saqqummiussa.

² <https://www.vive.dk/da/undersoegelser/vive-undersoeger-anbringelser-af-groenlandske-boern-15547/>, takuutaaq Kalaallit Nunaat pillugu Ataatsimiititaliaq 2019-20, GRU imm. nalinginnaasoq – apeqqummut 73-imut inaarutaasumik akissut. Tamanut saqqummiussa.

³ Kalaallit Danmarkimiittut meerartaat angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimasut pillugit inissiinarneq/inissiinerlu kingornalu meeqqat taakku qanoq ingerlanerat qitiutillugit misissuineq maaji qaammat 2022 VIVE-ip tamanut saqqummiuppa. Danmarkimi kalaallit meerartaannik angerlarsimaffiup avataanut inissiisarnermik misissuineq pingasunik siunertaqarpoq: Siullermik Danmarkimi ilaqtariinni kalaallini meerartaasuni angerlarsimaffiup avataanut inissineqartuni, suut ilisarnaataanerit, danskillu meerartaannut atukkani assingusuni peroriartortunut sanilliullugit, meeqqat kalaaliusut angerlarsimaffiup avataanut inissineqartartut amerlassusaat, misissuinerup takutittussaavaa. Aappassaattut misissuinerup kalaallini ilaqtariinni angerlarsimaffiup avataanut inissiisarnernit suliarineqartarneranni inissiinernilu, ilaqtariit oqaasiinut kulturiannullu tunngasut qanoq annertutigisumik maluginiarneqartarnerat takutissavaa. Pingajussaannik meeqqat kalaallit angerlarsimaffiup avataanut inissineqartut meeqqanut inissineqartunut allanut sanilliussutik qanoq ingerlanerat, inissiivitsik qanoq iluaritigineraat qanorlu oqaatsiminnik, kulturiminnik ilaqtutanut allanullu attavimminnik attassiinnarnissamut periarfissaqartiginerat, misissuinerup takutissavaa. Pissutsit taakku qulaajarniarlugit paasissutissat uuttorneqarsinnaasut pioreersut paasisutissallu uuttorneqarsinnaangitsut nutaanerusut, misissuinerup atatillugu katersorneqartut akuleriissillugit misissuinerup atornerqarput. Paasisutissat uuttorneqarsinnaasut atorlugit kalaallit ilaqtariit immikkut ilisarnaataat, kalaallit meerartaasa meeqqanit allanit akulikinnerusumik angerlarsimaffiup avataanut inissineqartarnerannik misissueqqissaarneq, Danmarkimi naatsorsueqqissaartarfimmi nalunaarsuiffimmi paasissutissat iluaqutsiullugit ingerlanneqarpoq. Misissueqqissaarnermi tamatumani meeqqat 369-it Kalaallit Nunaanni inunngorsimasut kalaallinik angajoqqaallit imal. minnerpaamik angajoqqaat arlaat Kalaallit Nunaanni inunngorsimasut ilaapput. Sulianik kalaallit meerartaannik angerlarsimaffiup avataanut inissiinernut tunngasunik misissueqqissaarneq, kommuninit pingasunit, inissiinernut tunngasut aqqaneq marluk 15-illu akornanniittut - suliap nammineq misissuiffiqissaarneragut angajoqqaanik, meeqqanik inissiivinnik sullissisunillu apersuinikkut-ingerlanneqarpoq. Meeqqat qanoq ingerlanerannik misissueqqissaarneq, paasissutissat arlariit ”meeqqat angerlarsimaffiup avataanut inissineqartut akornanni nalerisimaaneq (Trivsel blandt anbragte børn og unge (TABU))”, meeqqani angerlarsimaffiup avataanut inissineqarsimasuni amerlanernut sinniisutut toqqakkat akornanni katersorneqartut atorlugit uuttorneqarsinnaasumik, qulaajarneqarpoq. Tamatuma saniatigut meeqqanik inissiivinnillu apersuinikkut nalerisimaarneq qulaajarneqarpoq. <https://www.vive.dk/da/undersoegelser/vive-undersoeger-anbringelser-af-groenlandske-boern-15547/>

⁴ Abdi Ibrahim mod Norge (15379/16).

⁵ Jon Fridrik Kjølbro, Den Europæiske Menneskerettighedskonvention - for praktikere, 5. udgave, Jurist- og økonomforbundets forlag, 2020, s. 928.

⁶ Ibid, s. 923.

⁷ D.H. med flere mod Tjekkiet (57325/00).

⁸ Akuersissummik pissarseqqaarani angerlarsimaffiup avataanut inissiiissamut innersuussinerni, meeqqanut inuusuttunullu ataatsimiititaliamut innersuussutip, angajoqqaatut oqartussaaffeqartup meeqqap inuusuttulluunniit pisariaqartitaanik isumaginnissinnaanissamut piginnaasaanik naliliinermik imaqarnissaa pillugu, kiffartuussineq pillugu inatsimmi § 59, nr. 2-mi piumasagaat, 2020-imi marsip ulluisa aallaqqaataanni atuutilersinneqarpoq. Takukkit 'Angajoqqaat piginnaasaanik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat, Socialstyrelsen, Januar 2021, qup. 9.

⁹ 'Angajoqqaat piginnaasaanik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat', Socialstyrelsen, Januar 2021, qup. 8.

¹⁰ kiffartuussineq pillugu inatsimmi § 50, tassaasoq kommunit ilinniagaqassuseq tunngavigalugu meeqqap inuusuttulluunniit immikkut tapersorsorneqarnissamik pisariaqartitsineranik naliliineq naapertorlugu, meeqqanut tunngatillugu misissuinermit angajoqqaatut piginnaasaanik misissuisoqartarpoq. Meeqqaminnik isumaginnissamut angajoqqaat piginnaasaanik qulaajaanissaq kommunimit pisariaqartinneqarpat angajoqqaatullu piginnaasat ersersinnissaannut tarnip pissusaagut misissuiffiqineqarnissaat pisariaqarpat, angajoqqaat piginnaasaanik misissuineq ingerlanneqassaaq. Takukkit 'Angajoqqaat piginnaasaanik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat, Socialstyrelsen, januar 2021, qup. 8.

¹¹ Takukkit 'Angajoqqaat piginnaasaanik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat', Socialstyrelsen, januar 2021, qup. 9.

¹² Takuuk SEL, § 50, imm. 5.

¹³ 'Angajoqqaat piginnaasaanik misissuinermit atugassanik suliaqarnermi atuinermilu maleruagassat', Socialstyrelsen, januar 2021, qup. 37.

¹⁴ › Eqqarsarsinnaanermik, ilisimasanik atuisinnaanermik silassorissutsimillu misissuinerit, ›Pisariaqarpat immikkut ittunik qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik misissuinerit, ›Immersugassat, ›Imminut naliliivigaluni immersugassat.

¹⁵ ›Inuttut qanoq ittuunermut misilitsinnerit, ›Assit imal. oqaluttuartitsineq atorlugit misissuineq, ›Aaqqisuussamik apersuineq, ›Imminut naliliivigaluni misissuerialaatsit, ›Immersugassat.

¹⁶ ›Aaqqisuussaangitsumik nakkutilliineq angerlarsimaffimmut pularluni pigajuttoq ›Periutsit aaqqisuussat tutsuiginarsakkat.

› Aaqqisuussaangitsumik nakkutilliineq tutsuiginarsaganngitsunik suliaqarnermi naliliinertallit.

¹⁷ Angajoqqaatut piginnaasaanik misissuinermit suliaqarnermi, tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalinni periutsit atorneqartut pillugit, Isumaginninnermut Aqutsisoqarfimmut ilisimasanik katersinerit naapertorlugit, WAIS misissuerialaatsit atorneqarajuppoq, takuuk " akuersissutitaqanngitsumik meeravissartaarneq pillugu suliani angajoqqaatut piginnaasaanik naliliinermi periutsit pillugit ilisimasanik katersineq", 2013, Socialstyrelsen Odense, suliamik tunniussisoq: Institut for Psykologi, Københavns Universitet." ilisimasanik nutaanut sunik pissarsinissaq siunertarlugu Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik Tarnillu pissusaanik immikkut ilisimasalittut aalajangiisartut attavigineqarput. Angajoqqaatut piginnaasaanik naliliinermi WAIS pinngitsoorani misissuerialaatsit atorneqartartut akornanniittoq, kisiannili misissuerialaatsit assigiinngitsut qanoq akulikitsigisunik atugaanerit pillugu naatsorsueqqissaartoqarsinnaanngitsisoq, Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik Tarnillu pissusaanik immikkut ilisimasalittut aalajangiisartut, 2022-imi maajip aallartisimalernerani instituttimut ilisimatitsissutigaaq. Takuuttaaq: Trine Juncher Jørgensenip Sermitsiami 09, 2022-imi allaaserisaa "Tarnip pissusaanik naliliinermi kalaallit angajoqqaat angusinnngitsoortinneqartut".

¹⁸ Wilgosh et. Al., 1986.

¹⁹ John et al., 1976.

²⁰ McCullough et al., 1985; Common og Frost, 1988, Seyfort et al., 1980.

²¹ Walker & Jennifer, 2011.

²² Puente & Salazar, 1998; Naglieri, 1986; Samuda, 1988.

²³ Dingwall et al., 2013.

²⁴ Samuda, 1998.

²⁵ Makku ilaatigut taaneqarsinnaapput:

- Allatut nassuiaaneq – inuiaat ikinnerussuteqartut aallaqqaammut misissueriaatsimut naleqqussagaangitsut pineqartillugit, pisarnejq malillugu silassorissutsimik misissueriaatsini, misissuinerup inernerinut nassuiaat alla atornejqarpoq. Tamanna ass. najoqqutassanik atuinikkut pinsinnaavoq (Samuda, 1998: 164)
- Misissueriaatsinik kulturertaqangitsunik/ naapertuilluartunik inerisaaneq– assigiingitsunik kulturillit misilitsinnermi angusissagunik atuagarsornikkut piginnaaneqassapput, tamannalu taamaallaat misilittakkanik, ilisimasanik piginnaasanillu kulturinit assigiingitsunit ataatsimoorunneqartunik ilanngussinikkut anguneqassaaq. Tamatumani oqaatsit atornejq suliasat qitiussapput (Samuda, 1998: 145). Nalinginnaasumilli misissueriaatsinik taamaattunik inerisaanermut tunngatillugu unammilligassaqarpoq, inernerillu pakatsinarajussimallutik (Samuda, 1998: 152)
- Nammineq inuttut inuunerup kulturillu sunneeqatigiinerisa iluanni assersuussineq (qassiinik tunngaveqassuseq) – taamaallaat allat taamatulli inuttut inuunerup kulturillu sunneeqatigiinnerannik tunuliaqutallit silassorissusaannut sanilliullugu naliliivineqartarpoq. Silassorissutsimik nalileeriaatsip pineqartup inuttut inuunerup kulturillu sunneeqatigiinneranni ileqqut iluanni nassuiarnejqartarpoq. Taamaalilluni pineqartup angusaa nammineq inuttut inuunerup kulturillu sunneeqatigiiffiini procentit pingasut appasinnerpaat akornanniippat inuk ”kinguarsimasutut” isigineqassaaq. (Samuda, 1998: 155).
- Misissueriaatsinik kulturimut aalajangersimasumut sammititanik – nunami kulturinut annerusunut akuusunut, silassorissutsimut misissueriaatsinik kulturinut aalajangersimasunut tunngatitanik (ass. WISC aamma WAIS) naleqqussaalluni inerisaasoqarpoq. Periuseq nukissanik annertuunik atuiffiuvoq. Tamatuma saniatigut kulturikkut immikkoortunik naapertuuttumik killiliinissamut, kiisalu inernerinik tamanut atuutsitsinermut tunngatillugu nalinginnaasumik unammilligassaqarsinnaavoq (Samuda, 1998: 154).

Australiami ukiuni kingullerni silassorissutsimik misissueriaatsinut assigiissaakkanut taartissanik pissusissamisoortunik immikkut inerisaasoqarpoq. Ass. qanittukut ilisimatuussutsikkut misissuinermi – Australiap avannarpassisuani nunap inoqqaavini, najukkani inuiaqatigiit tikillugit misiliummik misissuinikkut –avatangiisinik paasinissinnaanermik misissuinerit arlallit saaffigisanut pissusissamisoortu qulaajarneqarput. Tamanna tunngavigalugu najukkami inuiaqatigiinnik nunallu inoqqaavinik qanimut suleqateqarnikkut misissueriaatsinik kulturimut naleqqussakkanik ilumut inerisaasoqarsinnaanera imal. misissueriaatsinik pioreersunik nunap inoqqaavinut piukkunnarsarlugit naleqqussaasoqarsinnaaneranik inerniliisoqarpoq (Rock & Price, 2019).

- Oqaatsit atornejq misissueriaatsit – tamatuma saniatigut qulaani Welchers-ip oqaatsit atorlugit misissueriaasaanik isornartorsiuinertulli, nunap inoqqaavinik sullissinnermi taamaallaat ass. misissueriaatsini WAIS-imi aamma WISC-imi piginnaasatigut misileeriaatsip ilaanik, piginnaasanik misissuinerup immikkoortortaanik atuneq pitsaasunik misilittagaqarfigineqartoq, katsorsaaqat nunap inoqqaavinik sullissit arlallit oqaatigaat (Dingwall et al., 2013). Katsorsaaqat ilisimatusartullu akornanni oqaatsit atornejq misissueriaatsit uuttuutit piukkunnaatilitit isigineqarsinnaanersut isumaqatigiissutaanngilaq

²⁶ 4. april 2022 Rune Nielsenimik oqarasuaatikkut apersuineq naapertorlugu.

²⁷ 4. april 2022 Rune Nielsenimik oqarasuaatikkut apersuineq naapertorlugu.

²⁸ Takuuttaaq Whitaker, Simon (2018): 'Assessing the intellectual ability of asylum seekers'.

International Journal of Developmental Disabilities. 2018, vol. 64, no. 4-5. "The key question in making a diagnosis of ID [intellectual disability] in somebody from a developing country therefore should first not be "does the individual have a measured IQ below 70?" but rather: "Is this individual able to cope?" that is, are they providing themselves and any dependents with a quality of life that society would deem of minimum acceptable standard?"

²⁹ Nielsenili naapertorlugu misissueriaatsit kulturit akimorlugit atorpeqarsinnaangvinnerannik oqartoqarsinnaangilaq. Puigortunngorsimasinnaanermik misissuinermut atatillugu kulturit akimorlugit misissueriaatsimik (tamatumunnga immikkut inerisakkamik) kulturini assigiinngitsuni atuinnissaq isumaqakuttoorsinnaavoq. Nielsen naapertorlugu:

"puigortunngornermi nappaataavoq, qaratsap ilaani uuttorneqarsinnaasoq, kulturillu akimorlugit ersiutilik. Danmarkimi puiguttorneq Kalaallit Nunaannissaaq atuutissaaq. Tamanna assigiinngissuteqanngilaq, akelianilli silassorissuseq paasilertorumaannerulluni".

Timikkut sananeqaataannarnut- tassalu qaratsami pisunut uuttorniakkanut qanilliarneq ilutigalugu- Nielsen naapertorlugu, naapertuuttunik misissuinnissaq ajornannginnerujartortarpoq. Uuttorniakkallu ass. silassorissutsip paasilertorumaassiarernerat ilutigalugu, misissueriaatsinik kulturit oqaatsillu akimorlugit tutsuignartumik atorpeqarsinnaasunik ilusiliinnissaq ajornarsiarortarpoq. Imaappormi: "silassorissuseq qaratsami aalajangersimasumiinngilaq, silassorissuseq eqqarsartaatsimut tunngatillugu assigiinngitsorpassuarnut qarasaq tamakkerlugu simmarsimasunut atassuteqarmat paasilertorumaassusaa annertoqaaq" (Oqarasuaatikkut apersuineq 4. april 2022 naapertorlugu).

³⁰ 28. marts 2022 oqarasuaatikkut oqaloqatigiinneq naapertorlugu.

³¹ Misissueriaatsinik inerisakkanik nunani killerni avatangiisini misiliutigalugu misissortittunut nunarsuarmit allameersunut atuisoqaraangat, angajoqqaat piginnaasaannik naliliinerinnaangitsumissaaq unammilligassaqartarpoq. Taamaalluni DIGNITY-mi piginnaanngorsaaqqiivimmi pisortap Marie Høgh Thøgersenip, oqarasuaatikkut apersuinermi (9. maj 2022 ingerlanneqartumi) DIGNITY-mi nakorsiat/napparsimasut arlallit naalliutsinneqarnerup kingorna eqqarsarsinnaassusaata ilisimasaminillu atuisinnaassusaata annikillinerat (ass. sakkulerluni niaqqukkut annersinneqarnermi), qaratsallu inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik misissueriaatsit maanna atorpeqartut pissutaallutik- ilaatigut nakorsagassat amerlanersaat anigoruminaatsumik nalaataqarsimanikkut kingunerluuteqareermata (PTSD), avatangiisinillu paasinnissinnaassutsip akornuteqarnera ersiutinut ataatsimoortunut ilaasarmat, uppersarnissaa ajornakusoortoq, uatsinnut oqaluttuaraa. Tamanna nalinginnaasumik napparsimasup eqqarsarsinnaassusaata ilisimasaminillu atuisinnaassusaata annikillinerata qaqutigunnaq paasineqartarneranik isumaqarpoq. Napparsimasunik nunanit killerneersuunngitsunik avatangiisinik paasinnissinnaanermik ajornartorsiutinik misissuinermi atugassanik kulturimut naleqqussakkanik misissueriaaseqanngimmat, misissuisoqartanngilaq, akornutillu PTSD-mik taamaallaat patsiseqarsorineqartarlutik. Avatangiisinik paasinnissinnaanerup ilisimasanillu atuisinnaanerup annikillinerannut tunngatillugu aarlerinaatillit pineqarpata, anigoruminaatsunik misigisaqarsimanerup kingunerluutitaanik katsorsartinnissamut neqeroorut qaqutigunnaq naapertuussinnaasarpoq. Ass. napparsimasooq qanittumi pisut eqqaamaniarnerannik annertuumik ajornartorsiuteqarpat, eqqarsaatit tunngavigalugit oqaloqatigiinnikkut katsorsaanissaq isumaqanngilaq. Taamaattoqartillugu qaratsamikkut ajoqusersimasunut qitiusumik sullissivimmi piginnaanngorsaaqqinnissamut neqeroornissaq naapertuunnerussaaq. DIGNITY-mi qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut

ataqatigiinnerannik misissuinernek kulturimut naleqqussakkanik, inunni nunanit killerneersumik tunuliaqutaqanngitsuni, avatangiisinik paasinnissinnaanikkut akornutunik paasiniaassutaasinnaasunik inerisaanissaq suliniutaavoq. Thøgersenip 2018-imi paasisat taakku ISTSS (International Society for Traumatic Stress Studies) Washingtonimi ataatsimeersuarneranni, qaratsap inuullu pissusilersornerata imminnut ataqatigiinnerannik misissuariaatsinik kulturimut naleqqussakkanik pingaaruteqarluinnartumik pisariaqartitsisoqarneranik, kiisalu tamatuma amigaataanerata katsorsartinnissamut naligiinngitsumik periarfissaqarnerup, pingaartumik napparsimasunut nunanit killernit tunuliaqutaqanngitsunut, kingorna peqataasunit arlalinnit uppernarsineqarsinnaasumik assigiinngisitsinermik malunnaatilimmik pilersitsinera saqqummiuppaa (ISTSS 34th Annual Meeting, November 8 - 10, 2018, with Pre-Meeting Institutes and the opening session on November 7, in Washington, DC, USA). DIGNITY maanna misissuariaatsinik kulturimik mallussarissunik misiliinissamut ilisimatusarnermi suliniummut annertuumut aningaasassarsiorpoq.

³² Peter Berlinerimik oqarasuaatikkut apersuineq 1. april 2022.

³³ Naja Blytman Trondhjemp allaaserisaani "How are emotions expressed in Kalaallisu", 2017 sukumiinerusumik nassuiarneqarpoq.

³⁴ Takuuk Fujii, Daryl E.M. (2018), 'Developing a cultural context for conducting a neuropsychological evaluation with a culturally diverse client: the ECLECTIC framework', The Clinical Neuropsychologist, 2018, Vol. 32. No 8, 1356-1392. "without proper context for understanding the client, Fujii (2016) argues that the default is an 'ethnocentric' evaluation, where behaviors and test scores are substantively interpreted within the denominator of Western culture".

³⁵ "To address these gaps in cross-cultural neuropsychological assessment in Europe, ECCroN was established in late 2019 by 16 specialists from ten countries; founding consortium members represent the Netherlands, Denmark, Norway, England, Scotland, France, Spain, and Italy, as well as two specialists from the United States of America and the State of Palestine working on multinational projects with one or more European site(s)."

³⁶ "Ensomme eksperter – Utredning av utdanningsprogrammet for og oversikten over barnefaglig sakkyndige", Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Bulfir, april 2021, Oslo.

³⁷ "Dansk Psykolog Forening: Myndighederne skal kunne gribe mere konsekvent ind over for brodne kar", af Eva Secher Mathiasen og Lise Andersen, Altinget, Sundhed, 29. juni 2021,

<https://www.altinget.dk/sundhed/artikel/dansk-psykolog-forening-myndighederne-skal-kunne-gribe-mere-konsekvent-ind-over-for-brodne-kar>

³⁸ Bauböck, R. Tripkovic M. The Integration of Migrants and Refugees. EUI Forum on Migration, Citizenship, and Demography. Florence: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2007; <https://ligeglobalsundhed.blogspot.com/2018/02/blog-sprog-er-ikke-til-at-spge-med.html>; <https://ouh.dk/uddannelse/afdelingsspecifikke-uddannelsessider/uddannelse-pa-indvandrermedicinsk-klinik/undervisningsmaterialer/det-du-ikke-ved-far-patienten-ondt-af>; Sandwall, Karin. "I learn more at school" : A critical perspective on workplace - related second language learning in and out of school." Tesol Quarterly 44.3 (2010): 542-574.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.5054/tq.2010.229270>

³⁹ <https://www.ft.dk/samling/20211/almdel/GRU/spm/60/index.htm>

⁴⁰ Najoqqutarisag: Ligebehandling af grønlændere i Danmark. Institut for Menneskerettigheder. 2015, qup. 80.

⁴¹ Najoqqutarisaq: Ligebehandling af grønlandere i Danmark. Institut for Menneskerettigheder. 2015, qup. 80.

⁴² Forvaltningslovens § 7, jf. lovbekendtgørelse nr. 433 af 22. april 2014.

⁴³ Kirsten Talevski, Vejledning og information, i Jens-Chr. Bülow m.fl., Forvaltningsloven 25 år, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2012, qup. 297ff.

⁴⁴ Kirsten Talevski, Vejledning og information, i Jens-Chr. Bülow m.fl., Forvaltningsloven 25 år, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2012, qup. 303f.

⁴⁵ Najoqqutarisaq: Ligebehandling af grønlandere i Danmark. Institut for Menneskerettigheder. 2015, qup. 67.

⁴⁶ Takuuk Kearns mod Frankrig, dom af 10.01.08, §§ 85-92.

⁴⁷ **Peqqinnissaqarfimmi oqalutseqarneq:**

Peqqinnissaq pillugu inatsit naapertorlugu sinerissami qitiusumik immikkoortortat inunnut pisariaqartitsisunut nalinginnaasumik nakorsiarnermut, immikkut ilisimasalinnut nakorsiarnermut napparsimmavimmiinnermulluunniit atatillugu oqalutseqartitsissapput (Bekendtgørelse af sundhedsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 210 af 27/01/2022, § 50, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/210>). Nalunaarut taanna maleruagassiisoq naapertorlugu "nakorsap nakorsaanermut atatillugu oqalutseqarnissaq pisariaqartut naliliivigippagu". napparsimasooq oqalutseqarsinnaatitaavoq, (Bekendtgørelse nr. 855 af 23. juni 2018 om tolkebestand efter sundhedsloven, § 1, [file:///C:/Users/lvs/Downloads/B20180085505%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/lvs/Downloads/B20180085505%20(1).pdf)). Tassaniippoq, nakorsap ileqqussanik eqqutitsinnaanissaanut, paasissutissinneqarnikkut napparsimasup akuersinissaanut maleruagassanik malinnissinnaanissaanut pisariaqarpat, oqalutseqartitsisoqarnissaa (takuuk "Lige adgang til sundhed – en analyse af praktiserende lægers møde med patienter med etnisk minoritetsbaggrund", Institut for Menneskerettigheder, 2014, s. 56). Napparsimasup ukiut pingasut sinnerlugit Danmarkimeereernermit oqalutseqarnissaq pisariaqartippagu, oqalutseqartitsinermut tunngaviumik akiliisitsisoqartarpoq. Kalaallili Savalimmiormiullu oqaasiinik nutserinermit atatillugu akiliisitsisoqartanngilaq. (napparsimasunit Danmarkimi Det Tyske Mindretal -imeersunik tyskit oqaasiinut tunngatillugu oqalutseqarnissaq pisariaqassappat akiliisitsisoqanngilartaaq) (peqqinnissaq pillugu inatsimmi § 2 tunngavigalugu oqalutseqartarneq pillugu nalunaarut nr. 855, 23. juni 2018-imeersoq.

Eqqartuussiveqarfinni nutserussineq:

Inatsimmik unioqqutitsisimanermut unnerluutigineqartoq eqqartuussivimmi oqaatsit atorineqartut paasinnaanngikkunigit atorsinnaanngikkunigilluunniit (Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqatigiissummi artikel 6, imm. 3, litra e naapertorlugu) akeqanngitsumik oqalutseqarsinnaanissamut pisinnaatitaaffeqarpoq. Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami isumaqatigiissummi imm. arfernanni "akeqannginneranut", oqalutseqarnermut aningaasartuutissap unnerluutigisamut- pisuutitaagaluarpalluunniit- akiligassanngortinneqarsinnaannginnera tunngaviuvoq (Jon Fridrik Kjølbro, Den Europæiske Menneskerettighedskonvention – for praktikere, 3. udg., Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2010, s. 547). Unnerluussap suliamik ilisimasaqalernissaanut imminullu illersorsinnaanissaanut naammattumik oqalutseqartitsisoqassaaq (Jon Fridrik Kjølbro, Den Europæiske Menneskerettighedskonvention – for praktikere, 3. udg. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2010, qup. 548). Oqalutseqarsinnaatitaaneq " eqqartuussinerit eqqortumik ingerlanneqarnissaannut qularnaveeqquusiineruvoq pingaarutilik " Inuit Pisinnaatitaaffii pillugit Europami Isumaqatigiissut naapertorlugu naapertuulluartumik eqqartuunneqarnissamik pisinnaatitaaffeqarnerup illersorneqarnissaanut tunngatillugu" qitiusumik inissisimalluni" (Ugeskrift for Retsvæsen, 1997,

U1997.1422/1V). Saqitsaannerni eqqartuussivilersuussani oqalutseqartitsineq
pinngitsoorneqarsinnaavoq.